Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. – К.: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 25 (38). – С. 246-256.

УДК 299.15

Ангелова А. О.

Осмислення старості у ритуальному кодексі та догматиці зороастризму

В публікації розглянуто сформований в зороастризмі образ старості, визначено особливості його концептуальних характеристик, виявлено сутність осмислення старості як зла та забруднення, що спонукає до очищувальної духовної практики.

Ключові слова: *геронтософія, старіння, зороастризм.*

Сучасне філософське осмислення старості та старіння має досвід багатовікових інтерпретацій, численних спроб осягнути сутність цього явища як в природному, так і в соціальному ракурсі. Проте розуміння людини як складної духовно-фізичної істоти не дозволяє обмежуватися біологічним та соціально-біологічними підходами до аналізу феномена старості. Наразі актуальним постає проблема визначення місця старості в системі релігійного світогляду, задля якого необхідним є широке дослідження світових релігійних традицій. Історія релігії сповнена різних за типологією та сутністю образів старості. Фактично кожна більш-менш розвинена сукупність вірувань формувала певні обриси останнього періоду життя людини. Один з найбільш значущих для сучасної геронтософії архетипів старості був створений етнічною релігією давніх іранців, що отримала назву зороастризму (маздеїзму).

Філософсько-світоглядна система, ритуальний кодекс та догматика зороастризму досліджуються вже декількома поколіннями сходознавців та релігієзнавців усього світу. Вони порушують широке коло питань, пов’язаних з походженням та особистістю Заратуштри, а також із часом кодифікації

священної книги зороастрійців Авести, становленням зороастризму як державної релігії ахеменідського Ірану, впливом маздеїзму на інші релігійні системи, зокрема іслам, культурним спадком сучасних зороастрійських громад Ірану та Індії, роллю цього віровчення у світових цивілізаційних процесах тощо.

Значний вклад у дослідження іраністики в її релігієзнавчому дискурсі внесли [с. 247]

українські вчені та їхні колеги з ближнього зарубіжжя: А. П. Ковалівський, А. Ю. Кримський, Я. Є. Полотнюк, О. Й. Пріцак, І. А. Співак, К. М. Тищенко, В. М. Бебик, а також В. І. Абаєв, В. В. Бартольд, Й. С. Брагінський, Е. А. Грантовський, М. А. Дандамаєв, М. М. Дьяконов, К. Г. Залеман, Й. М. Оранський, В. Г. Луконін, О. Й. Маковельский, М. Б. Мейтарчиян, І. М. Стєблін-Каменський, О. М. Чунакова та багато інших. Серед зарубіжних знавців зороастрійської релігії найбільш відомими й авторитетними є М. Бойс, М. Дхаллу, А. Дюперрон, Ф. Шпігель, В. Гайтер, Ж. Дармстерер, Г. Віденгрен, І. Маркварт, К. Гельднер, М. Моле, Р. Фрай, Х. Тагі-заде, М. Пур-Давуд, М. Хауг тощо.

Проте треба зауважити, що за такої кількості наукової літератури, присвяченої зороастризму, впритул до вивчення саме геронтософської проблематики в межах цього предмету підійшли лише деякі дослідники, зокрема В. Ю. Крюкова [1] та М. Б. Мейтарчиян [2]. Вони розглядали старість у контексті сформованих у зороастризмі уявлень про смерть та традицій поховальної обрядовості. На базі попередньо напрацьованого наукового здобутку сучасне релігієзнавство продовжує розв'язання проблем, до переліку яких потрапляє й сформований у маздеїзмі образ старості та старіння.

Метою цієї публікації є дослідження сформованого у зороастрійській традиції образу старості та релігійних ритуалів, пов'язаних з останнім періодом людського життя.

Найбільш інформативними першоджерелами для розкриття геронтософської проблематики є Ґати (найдавніші гімни Авести, які вважаються записами

проповідей Заратуштри), Відевдат (ритуальний кодекс, спрямований на боротьбу зі злими духами, дайвами), а також пехлевійська (середньоперська література). Важливими для розуміння релігійної традиції зороастризму є й свідчення давньогрецьких авторів, зокрема Геродота (між 490-480 – біля 425 р. до н. е.), який в останніх томах своєї «Історії» оповідав про греко-персидські війни, та Страбона (64-63 р.р. до н. е. – 23-24 р.р. н.е.), серед творів якого добре збереглася «Географія». Хоча ні Авеста, ані пехлевійські джерела, ані оповіді давньогрецьких авторів не можуть розглядатися як протокол історичної дійсності й адекватне віддзеркалення звичаїв та вірувань жителів давнього Ірану, вченим все ж таки вдалося створити досить переконливі реконструкції ритуальної обрядовості давніх індоіранців, що можуть виступати як достовірний матеріал для геронтософського аналізу.

Етнічна релігія давніх іранців характеризується дуалістичною системою поглядів. Зороастрійське розуміння старості та старіння пройшло тривалий еволюційний шлях, пов'язаний із виникненням, розвитком та становленням основ віровчення. Фахівці-іраністи одностайно відмічають відносну історичну стабільність складеної в період кодифікації Авести релігійно-світоглядної системи, що зусиллями своїх адептів збереглася в часи мусульманського панування на території Ірану та зовсім у незначній мірі видозмінена індійськими парсами (зороастрійцями, які емігрували до Індії після завоювання їхньої батьківщини). Це дозволяє взяти за основу дослідження зороастризм часів Ахеменідського Ірану (VI – IV ст. до н. е.) – на той період фактично державної релігії, – ритуально-світоглядна складова якого збереглася здебільшого аж до сучасності.

Для окреслення геронтософських поглядів зороастрійців дуже важливим є сформовані в цьому віровченні розуміння смерті, безсмертя та ритуальної чистоти, а також космогонічна доктрина, детально викладена в трактаті IX століття «Бундахішн» («Книга Першотворення») [3, с. 140-324]. Згідно з космогонією маздеїзму, старість, як і

[с. 248]

решта земних нещасть, є наслідком історичного катаклізму. Разом з іншими злодіяннями Анхра-Майнью старіння є інструментом спотворення ідеального світу Ахурамазди. Проте старість була прийнята усвідомленим волевиявленням духовних предків людей, що пожертвували власним безсмертям задля остаточної перемоги добра над злом.

Мотив досконалого світу як божественної норми, яка виключає старість та смерть, є повторюваною міфологемою, що часто зустрічається в маздаїстських першоджерелах. Це, зокрема, простежується в канонічному тексті про царя Йіму, детально викладеному в «Відевдаті» Авести. Йіма – персонаж давніх, ще дозороастрійських міфів. В Авесті він описується як попередник Заратуштри, носій одкровення Ахурамазди, культурний герой та правитель золотого віку. За легендою, Йіма відмовився стати пророком віри Ахурамазди, залишаючи цю місію для Заратуштри. Тривалий час Йіма керував країною, у мешканців якої не було ані тілесних вад, ані хвороб, ані божевілля, ані старості. Оскільки Йіма володів хварно (божественною благодаттю, харизмою), люди і тварини в період його правління були безсмертними та не відали страждань. Проте спокуса дайвів настигла Йіму, він втратив хварно та загинув мученицькою смертю від злих сил.

Таким чином, ґенеза старості, викладена в космогонічних міфах маздеїзму, обумовлює її негативну оцінку. Старість належить до сфери безумовного зла, є результатом діяльності демонічних сил. Процес старіння викликає Заурва (Зарман), демон одряхління, дайв, «згубний для батьків», – персонаж багатьох зороастрійських оповідей. Зокрема, він згадується у XIX главі Відевдата «Випробування Заратуштри» [4, с. 63-66] в числі інших демонів, яких очолює Ахриман.

Оскільки старість постає одним із засобів осквернення людини злим духом, вона, поруч з іншими видами забруднення, стає об’єктом боротьби. Протидіяти злу можна лише через духовне вдосконалення та дотримання ритуальних норм. Нейтралізація негативного впливу старіння пов’язується, перш за все, з важливими для віровчення Заратуштри поняттями нечистоти та осквернення.

Закони чистоти, які проповідував Заратуштра, безпосередньо походять від загальної концепції протистояння добра та зла. Сутність розподілу всіх існуючих на землі речей та істот обумовлена їх етіологією: будь-що або створено споконвіку чистим божеством Ахурамаздою, або є нечистим продуктом діяльності Анхра-Майнью. Внаслідок втручання злого духа в ідеальний світ Ахурамазди будь-яка свята та чиста істота може осквернитися. При цьому відбувається складна взаємодія явищ фізичного та духовного світу, понятійне змішування яких є характерним для архаїчного мислення. В зороастризмі опозиції «чисте – нечисте», «живе – померле» стоять в одному ряду з моральними категоріями «істинне – хибне», «добре – зле».

Змішування матеріального та нематеріального з позицій добра та зла породжує специфічне ставлення до ритуальної чистоти як синоніма святості. Святість в зороастризмі є не лише духовною категорією, вона постає сукупністю фізичної чистоти, тілесної повноцінності та певних моральних якостей. За віруваннями зороастрійців, Ахурамазда не приймає молитви людей, що мають фізичні вади, а також тих, хто перебуває в стані тимчасового забруднення, – адже будь-яке порушення фізичної гармонії (травми, хвороби, пологи, інші тілесні пошкодження) є наслідком руйнівної дії злих сил. В цей перелік потрапляє й стан дряхлості, що супроводжується

[с. 249]

розумовим розладом та значними порушеннями функцій організму.

Ритуальне очищення, за рахунок якого людина здатна протистояти злу, є одним із центральних понять культу. Задля очищення послідовниками Заратуштри були розроблені складні обряди, що покликані допомогти позбуватися не лише фізичного, а й духовного забруднення: «Підтримуючи ритуальну чистоту, що виступає критерієм праведності, зороастрієць не лише уможливлює свою участь в молитвах та обрядах, але й вступає в реальну боротьбу зі злом» [5, с. 178].

Оскільки старість, як і хвороби, є результатом зараження людського світу демонами, очисні обряди, за віруваннями зороастрійців, здатні віддалити

старіння. Наприклад, обряд «баршнум» може на якийсь час усунути осквернення, спричинене проникненням злого Насу, демона смерті та трупного розкладу, в тіло людини. Проте повністю подолати старіння неможливо, оскільки тілесне забруднення сталося ще в материнській утробі, ще до народження. Згідно з новоперсидським текстом «Сад Дар» [6], написаним іранськими священнослужителями (мобедами) задля роз'яснення незрозумілих моментів культу парсійським общинам Індії, коли зародок зі стегон батька переходить до утроби матері, демон смерті Астовідат, «розчинник кісток», таємно накидає йому на шию зашморг. Якщо людина врятувала себе добрими справами, вона позбавляється петлі після смерті, проте засуджених грішників за цей зашморг дайви тягнуть у пекло. Таким чином, на противагу поширеній крос-культурній міфологемі, що протиставляє старість молодості, зороастризм знімає цю опозицію: оскверненою постає будь-яка людина, тіло якої забруднене ще в материнській утробі.

Оскільки процеси в'янення, розпаду та розкладу перебувають під контролем цілого легіону дрібних демонів, продукти органічної життєдіяльності людського тіла одразу ж стають предметом їх інтересу. В Відевдаті є приписи щодо очищення від всіх виділень організму людини, зокрема крові, екскрементів, нігтів та волосся. В пізніших джерелах до переліку потрапляють і сім'я, слина та навіть дихання. Такі нематеріальні феномени, як погляд, слово, тінь та ін., можуть очищати та забруднювати. Наприклад, праведна молитва звільняє від бруду матеріальний світ, а мовлення єретика, навпаки, його оскверняє. В зв'язку з цим тяжкохворих, поранених, жінок після пологів і матерів, що годують груддю, ізолювали в спеціальних приміщеннях без вікон з низьким входом для того, щоб навіть поглядом вони не могли оскверняти довкілля [7, с. 179]. Після осквернення людина повинна була пройти ритуал очищення. Аналогічно відокремлювали від спільноти людину, яка здійснила будь-який важкий гріх, наприклад, самотужки перенесла мерця.

Найстрашнішим осквернення, руйнацією добра і в той самий час тріумфом сил зла вважалася смерть. Найтрагічнішою визнавалася кончина праведника,

що за життя своєю святістю нейтралізував діяльність дайвів. Демон старіння, що закінчив свою справу, виганяється демоном смерті [8, с. 98]. Страх перед смертю та скверною, яку вона передає, перед її «заразністю» пронизує усі зороастрійські твори.

Таке сприйняття старіння та смерті пов'язане з уявленням про складну структуру людини. За зороастрійськими віруваннями, душа людини безсмертна. В Бундахішні говориться, що спочатку була створена душа, а потім, як форма існування, – тіло [9, с. 284]. Проте в матеріальному світі Ґетиґ (getig), протягом всього періоду «кісткового життя», в одному людському тілі співіснують дві душі: ґіан – життєва сила, що функціонує лише до фізичної смерті, та урван – душа, яка є вічною. Остання існує і до народження людини, і під час її життя, а після

[с. 250]

смерті праведника продовжує існування в створеному Ахурамаздою нематеріальному світі Меноґ (menog). Дайви смерті віднімають у того, хто помирає, життєву силу ґіан, а на безсмертну душу урван після смерті людини нападають вже інші демони. Внаслідок таких поглядів на духовно-фізичну структуру людини зороастрійський поховальний обряд розділяється на два комплекси ритуалів – для безсмертної душі і для смертного тіла, яке перетворюється після кончини на осквернений труп [10, с. 191].

Таке уявлення стало причиною побутування в зороастрійців дуже важливого для геронтософського аналізу звичаю, який в етнографічній літературі отримав назву **прижиттєвих поминок.** Оскільки душа урван існує вічно, смерть є не лише розпадом індивіда, але й символічним переродженням душі, забезпечити спасіння якої людина має ще за життя через благі думки, благі слова та благі діла. Після смерті людини душа урван протягом трьох діб залишається поруч із тілом. За цей час вона з новонародженої перетворюється на дорослу. Завбачливе піклування про безсмертну душу до смерті (моменту, коли тіло стає нечистим), призвело, вірогідно, до виникнення та кодифікації обряду прижиттєвих поминок **зенде-раван**.

Перша згадка про зенде-раван зустрічається в середнє-персидському творі «Дадестан-і деніґ» [11]. Там вказується на те, що душа померлого, яка після смерті перебуває неподалік тіла, потребує підтримки та захисту так само, як новонароджене маля. В ці дні потрібно відправляти службу Сраоші – заступнику вірних від сил зла, божеству, яке вершить посмертний суд. Проте такі поминки краще відслужити ще під час життя, заради поки ще втіленої душі. Глава 58 «Користь від виконання обрядів для живої душі» трактату «Сад Дар» [12] містить детальні рекомендації щодо порядку здійснення зенде-раван. Виконуючи цей обряд, людина заздалегідь отримує підтримку Сраоші, який буде захищати душу протягом трьох днів, коли на неї нападають дайви, а також на посмертному судилищі. Так само, як до породіллі необхідно приводити повитуху ще до народження немовляти, потрібно заздалегідь потурбуватися про душу, яка в момент відокремлення від тіла схожа на новонароджену дитину.

Виконання обряду зенде-раван сучасними зороастрійцями описано дослідниками Дж. Моді [13] і М. Бойс [14]. Прижиттєві поминки влаштовували або самі старі, або їхні діти. Ритуал виконувався так само, як у випадку справжньої смерті людини. Той, хто справив по собі поминки, символічно дорівнювався до померлих. На думку зороастрійців, він опинявся в проміжному стані, займаючи почесне місце і в суспільстві, і в потойбічному світі. Таке становище зобов'язувало стару людину вести аскетичний образ життя, відмовитися від багатьох земних насолод – різноманітної їжі, статевого життя, спілкування. Церемонія прижиттєвих поминок не була однократним дійством, вважалося, що при її щорічному проведенні благо для душі збільшується.

Схожі за сенсом обряди добре відомі серед мусульманського населення Середньої Азії. Як вважають дослідники, вони були запозичені від зороастрійців після завоювання Персії арабами в VII ст. н. е. [15, с. 98-109; 16, с. 118-164]. В літературі «прижиттєві поминки» часто трактували як пережиток ритуального геронтоциду (Н. С. Бабаєва [15]) або годування померлих (І. М. Стеблін-Каменський [17]). Дійсно, обряд прижиттєвих поминок, який

практикувався серед людей похилого віку, міг нести відголоски найдавніших релігійних традицій, зокрема й ритуального вбивства або самогубства старих та хворих. Історики припускають, що

[с. 251]

неосілі племена індоаріїв, кочуючи по величезній території, вимушені були залишати на погибель нежиттєздатних членів роду – хворих та старих, – які не могли продовжувати мандри. Проте в період кодифікації Авести уявлення про граничний вік людини вже не могли бути пов’язаними з убивством чи вигнанням старих – цього не вимагали потреби виживання громади. Відголосок архаїчного геронтоциду можна знайти в Відевдаті, де розповідається про ритуальне вбивство людини, яка сама перенесла труп (це вважалося смертним гріхом). Грішнику давали дожити до глибокої старості (йдеться про вік 50-70 років) в ізольованому місці, а потім убивали: «А коли він стане старим, дряхлим, з вичерпаним сім’ям, нехай пошлють маздаяснійці когось найсильнішого, найспритнішого, наймайстернішого для того, щоб здерти (йому) шкіру та відняти голову...» [18, с. 89].

Про вірогідність поширення серед ранніх зороастрійців звичаю залишати старих на верхівках гір або скидати їх у прірву, пише й Н. Велецька. На її думку, зафіксований пізніше зороастрійський поховальний ритуал, виставляння покійників на верхів’ях, є ремінісценцією обряду умертвіння старих [19, с. 90]. Античні джерела, зокрема свідчення Онесикрита, відомого в інтерпретації Страбона (XI.II.3), теж говорять про практику геронтоциду: «Людей, змучених старістю та хворобами, кидали живцем собакам, яких спеціально тримали для цього, називаючи рідною мовою могильщиками» [20, с. 199]. Про фізичне знищування старих у цьому геокультурному регіоні писав і Геродот, оповідаючи історію греко-перських воєн [21]. Навколо наукової достовірності такого роду античних джерел ще й досі триває дискусія, проте цілком коректно припускати, що оповіді давніх римлян та греків все ж таки відображають реалії певного місця та часу.

Отже, вірогідно, що в період становлення зороастрійської релігійної традиції практикувався геронтоцид; пізніше цей звичай змінився і за формою, і за змістом, перетворившись на ритуальні поминки старої людини, діти якої, або вона сама, завчасно піклуються про безпеку безсмертної душі урван після смерті тіла та втрати життєвої сили ґіан.

Граничний дуалізм, що пронизує всю світоглядну систему маздеїзму, обумовлює існування чітко виражених антиподів старості та смерті: кожному виплоду зла має протистояти добро. Феномени, що урівноважують старість і смерть, виражені в концепції воскресіння, вічної молодості та безкінечного життя.

Безсмертя є божественним ідеалом, недосяжним для матеріального світу, в якому смерть неминуча, а тілесний розклад починається ще в утробі матері до моменту народження. Кожен, хто живе в епоху Змішування, не може уникнути старіння та смерті: за пехлевійським текстом Зенд-і Вохуман яшт («Роз'яснення Вохуман яшта»), Ахурамазда відмовив навіть Заратушрі, який просив безсмертя [22]. Віра в єдиного, несотвореного, передвічного бога робить безсмертя категорією ідеальної чистоти. Ахурамазда стоїть вище за будь-які закони еволюції та неминучий розпад народжених в свій час духовних та матеріальних форм. У цьому полягає ідея божественної вічності, безкінечно далекої від тваринної природи людини. Символічним уособленням безсмертя є Амеретат (Амурдад) – Амеша Спента, онтологічне продовження Ахурамазди. Під владою Амеретат перебувають пов'язані з вічним життям рослини, часові процеси, а також любов, радість, вище блаженство та сміх. В момент кінця епохи Змішування та воскресіння, коли Ормазд буде боротися з Ахриманом, а кожен з безсмертних святих долати свого супротивника з воїнства

[с. 252]

Злого Духа, Амурдад назавжди переможе демона старості Заурву (Зарича) [23, с. 26].

Смерть та старість неминучі, проте їхнє подолання в онтологічному масштабі постає однією з головних інтенцій вірянина. Індивідуального

безсмертя людина може досягти не за рахунок магічних дій, наприклад, пиття хаоми, а лише шляхом релігійно-етичного самовдосконалення. Сотеріологічний міф містить епізод, показовий щодо негативної оцінки старості, яка асоціюється з гріхами та злом. У різних джерелах в досить усталеній формі розповідається про те, що душа після смерті опиняється на мосту Чинвад, де бачить власну совість (даену). Праведника зустрічає гарна дівчина, що персоніфікує його добрі вчинки, чисту душу та тверду віру, а грішника з моста скидають у пекло, де йому назустріч виходить брудна та страшна стара – уособлення злих думок, слів і справ нечестивця [24, с. 51, 64].

Зороастрійська концепція воскресіння типологічно схожа на християнську. Воскресіння мертвих має наступити після приходу спасителя Саош'янта, як це напророчено Заратуштрою в Гатах (Ясна 43.3) [25, с. 140]. Воскресіння відбудеться шляхом відновлення союзу тіла та безсмертної душі урван. Саме з метою майбутнього воскресіння зороастрійці зберігали очищені від мертвої плоті кістки. Як зауважує В. Крюкова, плоть, на відміну від кісток, не виділяється в Авесті як елемент людини, адже після смерті тверді кістки не розкладаються, а плоть розпадається і гниє. Задля збереження та очищення кісток у Давньому Ірані практикувався обряд труповиставляння: тіло померлого залишали на відкритій площадці для об'їдання священними тваринами – собаками та птахами [26, с. 191].

В «Бундахішні» йдеться про те, що спаситель Саошьянт та його помічники приготують напій безсмертя та роздадуть усім добрим людям. Напій безсмертя буде виготовлено з жиру священного бика та міфічної рослини Гокірн – інваріанту світового дерева, що росте в середині моря Фрахвкард разом з деревом усього насіння та нібито має властивість перемагати старіння та старість [27, с. 86]. Старість зникне назавжди, оскільки той, хто помер зрілим, воскресне сорокарічним, померлий в дитинстві назавжди залишиться п'ятнадцятирічним. Праведники навічно оселяться в раю у новій якості: «вічно молоді, безсмертні, безстрашні, невразливі, вони не хвилюються, завжди сповнені щастя, пахощів, веселощів, радості та великодушності» [28, с. 89].

Концепція старості, безпосередньо пов’язана з уявленнями про смерть, спасіння, безсмертя та воскресіння, обумовлює й ще одну специфічну характеристику маздеїзму. Мова йде про відсутність культу предків: в Авесті та пізніших текстах немає закликів до поклоніння мертвим, що, вірогідно, спричинено розвиненим розумінням смерті як скверни. Померлого родителя обов’язково поминали згідно обряду, проте робилося це задля захисту та заспокоєння його безсмертної душі.

При цьому до живих батьків похилого віку Заратуштра, передаючи одкровення Ахурамазди, вчить ставитися з великою повагою, говорячи про обов’язок «сина вшановувати батька свого» [29, с. 135]. Поважливе ставлення до старих та старших характеризує не лише родинні відносини. В багатьох текстах, зокрема «Суджениях Духа Розуму», йдеться про етичні норми міжпоколінної взаємодії в зороастрійській громаді: «У ставленні до старших найкраще – ввічливість та скромність, а по відношенню до нижчих – терпимість та привітність» [30, с. 83].

Об’єктом осмислення творців зороастрійського канону були й вікові зміни,

[с. 253]

зокрема фізичне одряхління та згасання розумової активності на схилі років. В канонічному тексті «Дадестан-і Меног-і Храд» йдеться про те, що «коли людина досягає старості, її головний мозок зменшується, і той, хто старий, внаслідок зменшення розуму менше бачить та менше розуміє» [31, с. 112]. Учені-іраністи по результатах дослідження Авести та Ахеменидських написів, схиляються до думки, що давні перси розрізняли чотири вікові групи. В останню з них (huwowo) входили старці [32, с. 74]. Саме вони користувалися найбільшою повагою, особливо якщо стара людина перебувала в стані активного довголіття. Оскільки гарний фізичний стан вважався чеснотою (зокрема, священнослужителем-мобедом міг стати лише абсолютно здоровий чоловік), той, хто зберіг здоров’я, викликав особливу повагу. Здорове довголіття вважалося ознакою божественного дару: як сказано в Авесті, лише той, до кого приходять безсмертні святі Амеша Спента, помічники та

продовжувачі Ахурамазди, отримує довге життя та зможе подолати останні випробування під час кінця світу:

До кого ж Влада приходить
З Благою Думкою, з Істиною,
Даруючи тілу довговічність,
А душі – розважливість [33, с. 54].

За такої пошани до здорового довголіття від часів становлення культу зороастрійці усвідомлювали необхідність родинно-громадського піклування про хворих та знесилених старих. Усиновлення сиріт та виховання дітей, що в старості були б добрими опікунами, вважалось великою чеснотою, а одинока старість розцінювалась як одне з найбільших нещасть. Як йдеться в Дагестан-і Міног-і Храд: «…цих людей треба вважати бідними: перший – той, у кого немає розуму, другий – хворий, третій – той, хто живе з жахом та неправдою, четвертий – той, хто собі не хазяїн, п’ятий – кому доля не друг, шостий – той, хто має дурну славу в очах богів та добрих людей, сьомий – той, хто старий, та у кого немає ані сина, ані родичів» [34, с. 104]. Отже, старі люди в зороастрійській спільноті, починаючи з ахеменідських часів, не підлягали соціальній дискримінації та остракізму, користувалися загальною повагою.

Висновки

Сформована протягом століть концепція старіння та смерті має дуалістичне підґрунтя, що криється в самій сутності маздеїзму. Ґенеза старості, образ старіння як результат злодіяльності темного божества Анхра-Майнью, обумовлює її негативну оцінку. Проте наявність старості та смерті в людському житті є наслідком вільного вибору (вар) духовних предків людей задля майбутньої перемоги над злом. Це підкреслює роль людства в світовій еволюції та значно відмежовує зороастризм від інших релігійно-філософських учень, які сповідують фаталізм.

Старості та смерті протистоїть безсмертя, яке постає перспективою майбутнього воскресіння праведників. Ці протилежності персоніфіковані в міфологічних образах безсмертної святої Амеретат та демонів старості й смерті

з бестіарію Злого Духа. Старість, що є десакралізацією та тілесним забрудненням людини, осмислюється як тотальна скверна, протидіяти якій може лише духовне вдосконалення та дотримання ритуальних норм. З нейтралізацією негативного впливу старіння пов'язано виконання цілого ряду зороастрійських ритуалів, спрямованих на досягнення як фізичної, так і духовної чистоти.

Уявлення про складну духовно-фізичну будову людини зумовлює широко

[с. 254]

розповсюджену аж до XX ст. практику прижиттєвих поминок, справляючи які особи похилого віку забезпечували захист свої безсмертної душі після фізичної смерті. Аналіз мотивації цього ритуалу та компаративне дослідження аналогічних звичаїв в інших народів, дозволяють зробити припущення про те, що в період становлення зороастрійської релігійної традиції практикувався геронтоцид; пізніше ця традиція змінилася і за формою, і за змістом, перетворившись на ритуальні прижиттєві поминки старої людини. Відсутність культу предків у зороастрійських віруваннях співіснує з поважливим ставленням до старих і старших, а також ідеалізацією здорового довголіття, що свідчить про віддаленість маздеїзму від тих язичницьких вірувань, згідно з якими смерть від старості вважалась неприродною.

Сотеріологія маздеїзму, пов'язана з індивідуальним релігійно-етичним вдосконаленням, спрямована на подолання старості та смерті в онтологічному вимірі. Боротьба двох протилежних начал, ареною якої є весь світ, має закінчитися остаточною перемогою добра та знищенням усіх проявів зла. Старість та смерть зникнуть назавжди, звільнивши місце для вічної молодості та безсмертя. Таким чином, старість постає як тимчасовий феномен епохи Змішування, природа якого має розчинитися в вічності. Такий типологічний підхід дозволяє розглядати індивідуальне старіння людини в його метафізичному аспекті, як явище сакрального змісту, що постає частиною вселенської боротьби світла та темряви.

Дослідження образу старості в маздеїзмі є перспективним та важливим напрямком, необхідним для створення та осмислення типологізації образів старості в релігійних традиціях світу.

Література

1. Крюкова В. Ю. Зороастризм. Спб., 2005 (Сер.: Мир Востока). – 288 с.
2. Мейтарчиян М.Б. Погребальные обряды зороастрийцев. – М.; СПб., 2001. – 248 с.
3. Зороастрийские тексты. Суждения Духа разума (Дадестан-и меног-и храд). Сотворение основы (Бундахишн) и другие тексты. Издание подготовлено О.М. Чунаковой. — М.: Восточная литература РАН, 1997. – 352 с.
4. Оранский И. М. Введение в иранскую филологию. Изд. 2-е, дополн. / Сост. И. М. Стеблин-Каменский; Отв. ред. А. Л. Грюнберг. – М., 1988. – 392 с.
5. Хисматулин А. А., Крюкова В. Ю. Смерть и похоронный обряд в исламе и зороастризме / Под ред. И. М. Стеблин-Каменского и О. Ф. Акимушкина. СПб., 1997 – 272 с.
6. «Сад дар», гл. 36. – режим доступу: http://aryan.by.ru/txt/sad/sad_a.htm
7. Хисматулин А. А., Крюкова В. Ю. Смерть и похоронный обряд в исламе и зороастризме / Под ред. И. М. Стеблин-Каменского и О. Ф. Акимушкина. СПб., 1997 – 272 с.
8. Зороастрийские тексты. Суждения Духа разума (Дадестан-и меног-и храд). Сотворение основы (Бундахишн) и другие тексты. Издание подготовлено О.М. Чунаковой. – М.: «Восточная литература» РАН, 1997. – 352 с.
9. Ibid.
10. Хисматулин А. А., Крюкова В. Ю. Смерть и похоронный обряд в исламе и зороастризме / Под ред. И. М. Стеблин-Каменского и О. Ф. Акимушкина. СПб., 1997 – 272 с.
11. The Dadistan-i dinik / Tr. by E. W. West // SBE. Vol. 18. Oxford, 1882. – режим доступу: http://www.scribd.com/doc/27763057/Sacred-Books-of-the-East-Series-Volume-18-Pahlavi-Texts-Part-Two
12. «Сад дар», гл. 58. – режим доступу: http://aryan.by.ru/txt/sad/sad_a.htm [с. 255]
13. Modi J. J. The religious Ceremonies and Customs of the Parsees. BRITISH INDIA PRESS, MAZAGON, BOMBAY, 1922. – режим доступу: http://www.avesta.org/ritual/rcc.htm
14. Бойс М. Зороастрийцы. Верования и обычаи / М. Бойс; Пер. И. М. Стеблин-Каменского. – 3-е изд. – СПб.: Центр «Петербург. востоковедение», 1994. – 278 с.
15. Бабаева Н. С. Прижизненные поминки как пережиток ритуального убиения старых людей // Этнография в Таджикистане. – Душанбе, 1989. – 156 с.
16. Писарчик А. К. Смерть. Похороны // Таджики Каратегина и Дарваза. – Вып. 2. – 1970. С. 118-164.
17. Стеблин-Каменский И. М. Прижизненные поминки – зороастрийский обряд в мусульманском обиходе // Эрмитажные чтения 1986–1994 годов памяти В.Г. Луконина (21.I.1932 – 10.IX.1984). – СПб., 1995. – С. 101–105. – С. 102.
18. Авеста в русских переводах (1861-1996) / сост. И.В.Рака. 2-е изд., испр. – СПб: Журнал «Нева» – РХГИ, 1998. – С. 89.
19. Велецкая Н. Языческая символика славянских архаических ритуалов. – М.: «Наука»; 1978. – 105 с.
20. Страбон. География в 17 книгах. Репринтное воспроизведение текста издания 1964 г. Серия: Памятники исторической мысли. – М.: «Ладомир», 1994. – 944 с.

21. Геродот. История. / Пер. и прим. Г. А. Стратановского. (Серия «Памятники исторической мысли».) – Л.: Наука, 1972. – 600 с.
22. Zand-I Vohuman Yasn and Two Pahlavi Fragments. – Bombay: Mrs. B. T. Anklesaria, 1957 – Режим доступу: http://avesta.org/mp/vohuman.html
23. Чунакова О. М. Пехлевийский словарь зороастрийских терминов, мифических персонажей и мифологических символов / О. М. Чунакова; Ин-т востоковедения, С.-Петербург, фил. – М. : Вост. лит., 2004. – 286 с.
24. Ibid.
25. Авеста в русских переводах (1861-1996) / сост. И.В.Рака. 2-е изд., испр. – СПб.: Журнал «Нева» – РХГИ, 1998. – 207 с.
26. Хисматулин А. А., Крюкова В. Ю. Смерть и похоронный обряд в исламе и зороастризме / Под ред. И. М. Стеблин-Каменского и О. Ф. Акимушкина. СПб., 1997 – 272 с.
27. Чунакова О.М. Пехлевийский словарь зороастрийских терминов, мифических персонажей и мифологических символов/ О. М. Чунакова; Ин-т востоковедения, С.-Петербург, фил. — М. : Вост. лит., 2004. – 286 с.
28. Зороастрийские тексты. Суждения Духа разума (Дадестан-и меног-и храд). Сотворение основы (Бундахишн) и другие тексты. Издание подготовлено О.М. Чунаковой. – М.: «Восточная литература» РАН, 1997. – 352 с.
29. Ibid.
30. Авеста в русских переводах (1861-1996) / сост. И.В.Рака. 2-е изд., испр. – СПб.: Журнал «Нева» – РХГИ, 1998. – 207 с.
31. Зороастрийские тексты. Суждения Духа разума (Дадестан-и меног-и храд). Сотворение основы (Бундахишн) и другие тексты. Издание подготовлено О. М. Чунаковой. — М.: «Восточная литература» РАН, 1997. – 352 с.
32. Ibid.
33. Тревер К. В. Древнеиранский термин «Parna» (К вопросу о соц.-возраст. группах) // ИАН СССР. Сер. ист. и филос., 1947. – Т. 4. – № 1. – С. 73-84
34. Гаты Заратуштры / Перевод с авестийского, вступ. статьи, комментарии и прил. И. М. Стеблин-Каменского. - СПб.: Петербургское Востоковедение, 2009. – 191 с.
35. Зороастрийские тексты. Суждения Духа разума (Дадестан-и меног-и храд). Сотворение основы (Бундахишн) и другие тексты. Издание подготовлено О. М. Чунаковой. — М.: «Восточная литература» РАН, 1997. – 352 с.

[с. 256]

Angelina Angelova. A Comprehension of Old Age is in a Sacral Code and Dogmatics of Zoroastrianism

This publication explores an historical concept of old age formed in Zoroastrianism, identifies the features of his conceptual descriptions, exposes the essence of comprehension of old age as an evil and contamination, which is a stimulus for clearing spiritual practice.

Keywords: *gerontosophy, senescence, Zoroastrianism.*